luisterend dienen

10 suggesties voor diaconieën voor het omgaan met armoede

Armoede in Nederland in de 21e eeuw
Het gaat goed in ons land. De laatste decennia is de welvaart gegroeid en veel mensen hebben hiervan kunnen profiteren. Toch is de kloof tussen arm en rijk in diezelfde periode toegenomen en hebben niet alle mensen in dezelfde mate kunnen profiteren. Soms is te zien hoe mensen verarmen, maar vaker nog is dat niet te zien en kun je spreken van 'stille armoede'.
De armoedeproblematiek staat al jaren op de politieke agenda. Er zijn verscheidene armoedenota's verschenen en er hebben 5 Sociale Conferenties plaatsgevonden. Veel plaatsen hebben een armoedebeleid ontwikkelt, het zogenaamde minimabeleid.
Niemand kan ontkennen dat er armoede bestaat in Nederland. Van de Nederlandse bevolking leeft ca. 10% op of rond het sociaal minimum. Naast mensen met een uitkering leven ook veel mensen met een baan rond de armoedegrens. Vaste lasten (wonen, energie, verzekering) zijn voor minima gestegen tot de helft van hun bestedingen. Veel boeren en tuinders zijn door de overmaat aan nationale en internationale maatregelen op het punt gekomen dat zij hun bedrijf moeten sluiten. Mensen aan de arme kant van de samenleving zien hun koopkracht dalen.
Het vinden van een baan is in veel gevallen geen garantie om uit de armoede te komen, integendeel, er is vaak sprake van een ‘armoedeval’ door het wegvallen van regelingen als mensen een (laagbetaalde of parttime) baan vinden.
Armoede is niet alleen een gebrek aan geld, maar het gaat ook om de mate waarin men aan het maatschappelijk verkeer kan deelnemen, door bijv. uitsluiting van onderwijsvoorzieningen, zorg, cultuur en recreatie. Armoede beperkt emancipatie, zelfredzaamheid (extra moeilijk voor wie afhankelijk is van allerlei regelingen) en maatschappelijke waardering. Armoede is vooral een beperking in de keuzemogelijkheden in een maatschappij waarin vrijheid, keuzemogelijkheden en zelfontplooiing centraal staan.
Kortom: het gaat om de mogelijkheden om volwaardig deel te kunnen nemen aan de samenleving.

1. Diaconale hulp is helpen onder protest
Mensen in nood moeten geholpen worden. De kerken hebben daarvoor altijd al een bijzondere verantwoordelijkheid genomen. 'Den arme gegeven is Gode geleend', zegt een oude spreuk.
Veel hulp door de kerken verleend is inmiddels door de overheid overgenomen. In 1965 werd de Algemene Bijstandswet van kracht. Hulp in financiële nood werd van gunst, van liefdadigheid tot recht. Die omslag werd gemotiveerd uit solidariteit. De verzorgingsstaat kwam van de grond. Het werd gezien als een gezamenlijke opdracht (belichaamd door de overheid) dat iedereen volwaardig kan deelnemen aan onze samenleving. De kerkelijke, diaconale hulp verloor een groot werkterrein.
Sinds eind jaren '80 is solidariteit in onze samenleving weer minder vanzelfsprekend aan het worden. "God voor ons allen en ieder voor zich" lijkt de nieuwe mentaliteit. Onze samenleving lijkt steeds meer op een samenleving van individuen, waarin men verantwoordelijk is voor zichzelf en een grote mate van zelfredzaamheid moet tonen.
Zelfredzaamheid is niet iedereen in dezelfde mate gegeven. Mensen met een minimum inkomen zijn afhankelijk van allerlei aanvullende regelingen, zoals de Bijzondere Bijstand en

kwijtschelding van heffingen. Regelingen die vaak nogal ondoorzichtig zijn en bovendien van plaats tot plaats verschillen.
Kerkelijke, diaconale hulp is weer noodzakelijk geworden. Kerken vullen de gaten die de overheid laat vallen in de sociale zekerheid. In dat verband is vanuit de Raad van Kerken Nederland gepleit voor 'hulp onder protest'.
Hulp wordt geboden maar de gaten die de overheid laat vallen kan de diaconie bespreekbaar maken bij de burgerlijke gemeente. Ga in gesprek met de verantwoordelijke wethouder of de politieke partijen. Bevraag hen op hun visie en activiteiten.
Gemeenten zijn sinds 1 juli 1998 verplicht om een vorm van cliëntenparticipatie in te stellen, waarbij uitkeringsgerechtigden invloed kunnen uitoefenen op de uitvoer van de sociale zekerheid. Van belang is het zoeken naar bondgenoten (WAO-Beraad, Gehandicaptenraad, Seniorenraad). Met hen kunt u bijvoorbeeld een armoedewerkgroep vormen, die de gemeente bevraagt op haar armoedebeleid

2. Waar zitten de mensen die te lijden hebben onder armoede?
Dit is een veel gehoorde vraag van diaconieën. 'We willen wel wat doen, maar we weten niet waar we de mensen kunnen bereiken'. Hierop is geen kant en klaar antwoord te geven. Veelal treft men deze mensen niet meer in de kerk aan en mensen schreeuwen niet van de daken met welke problematiek zij te kampen hebben. Dit vraagt om een sociale antenne om hier zicht op te krijgen.
Maar omgekeerd zou de vraag van de mensen die te lijden hebben onder armoede kunnen zijn: 'Wat is de diaconie, waar zitten ze, wat doen ze en heb ik er wat aan?
Veel mensen weten niet wat de diaconie hen te bieden heeft. Bovendien ligt hulp vragen bij veel mensen gevoelig. Je maakt je immers afhankelijk. Het wordt vaak gevoeld als 'je hand ophouden'.
Goede publiciteit kan de drempel van diaconieën gedeeltelijk verlagen. Wat heb je als diaconie te bieden en hoe geef je daar bekendheid aan? Publicatie van het hulpaanbod in het kerkblad, in folders bij de bibliotheek, de vereniging, de sociale diensten, gemeentehuizen, de winkels, maar ook in huis-aan-huis bladen. Of bijvoorbeeld zou er naar de diaconie verwezen kunnen worden via maatschappelijk werk of thuiszorg.
De diaconie zou een 'sociaal spreekuur' kunnen instellen, waar men terecht kan voor materiële en immateriële hulp. Of een 'ombudsman' instellen waar mensen terechtkunnen met vragen.

3. Signaleer armoede in uw omgeving.
Het is belangrijk om niet af te wachten tot mensen de schaamte overwinnen en hulp vragen. Wij kunnen zelf ook kritisch om ons heen kijken en armoede signaleren. Daarvoor is het nodig een aantal vooroordelen te overwinnen en onder ogen te zien door welke oorzaken mensen aan de arme kant terechtkomen.
Er wordt nogal eens gedacht, dat het aan de 'arme' zelf ligt. 'Ze doen er niet genoeg voor en 'je kunt wel werken, als je maar wilt'. Met al de huidige mogelijkheden en rechten die verworven zijn, wordt het vaak aan de betrokkenen zelf verweten. Soms wordt het gezien als een probleem, dat alleen vroeger voorkwam. Worden vergelijkingen met de jaren '30 of met de Derde Wereld getrokken. Soms wordt armoede geromantiseerd ('die genieten nog van de kleine dingen van het leven'). Of armoede wordt gebagatelliseerd ('boeren hebben het niet

slecht, ze rijden nog in een Mercedes rond'). Soms wordt ook gemoraliseerd ('hadden ze maar niet moeten scheiden'). Zo blijft buiten beschouwing dat de samenleving zelf ook verantwoordelijk is voor de armoedeproblematiek. Het is een gezamenlijk probleem, niet van een enkel individu.
Om te kunnen vaststellen welke mensen zich in de armoedesituatie bevinden, moeten we eerst weten wie er een laag inkomen heeft. Via de gemeente of sociale dienst zijn cijfers bekend van aantallen uitkeringsgerechtigden en om welke uitkering het gaat.
Zo heeft tweederde van alle éénouder-gezinnen een laag inkomen; na scheiding of na overlijden van de partner met een ANW-uitkering (Algemene Nabestaanden Wet). Eenderde van de alleenstaande ouderen heeft een laag inkomen: 'kale' AOW (Algemene Ouderdoms Wet) of een klein pensioen. Daarnaast gaat het om mensen met een uitkering (Bijstand, WerkloosheidsWet, WAO), mensen die flexibel werken en huishoudens met één enkel minimum-inkomen (WIW, voorheen banenpool, Melkertbanen), maar denk ook aan boeren, tuinders en andere kleine zelfstandigen.
Oorzaken om in de armoede verstrikt te raken zijn een te laag inkomen, met name een langdurig verblijf op het minimum (alles verslijt; het spaargeld is op). Daarbij komen factoren als:

- toenemende hoge woonlasten (huren, heffingen, energiekosten) bij een gelijkblijvend minimuminkomen.
- toenemende bijdragen en kosten voor opgroeiende kinderen voor bijvoorbeeld kleding, ouderbijdragen, schoolexcursies en leermiddelen
- schulden die niet af te lossen zijn.
- slechte toegang tot voorzieningen.
- het ontbreken van een sociaal vangnet (familie, vrienden en kennissen die bijspringen).

Om armoede te kunnen signaleren moet je alert zijn en kun je tijdens huisbezoeken op kleine dingen letten, bijvoorbeeld:

- hebben mensen nog beschikking over een telefoon, krant.
- luister en lees tussen de regels van verhalen door; zijn mensen op vakantie geweest, op verjaardagsvisite van familie of vrienden, op ziekenbezoek
- eetpatronen van mensen

4. Geef duidelijk aan onder welke criteria er hulp geboden wordt
Diaconale hulp wordt niet alleen meer gegeven in zeldzame en uitzonderlijke situaties. Daarvoor is de nood onder de mensen te hoog geworden en de sociale zekerheid te onzeker. Daarom zijn er duidelijke criteria nodig: welke hulp de diaconie kan verlenen en voor welke doelen die hulp gegeven wordt. Diaconieën kunnen materiële hulp geven. In natura of een bepaald geldbedrag. Daarbij kan het gaan om giften (tot een bepaald bedrag, bijvoorbeeld € 500,-) of als renteloze lening (boven een bepaald bedrag), met name omdat een gift voor de sociale dienst een rede kan zijn om de uitkering te korten.
Daarnaast kan immateriële hulp geboden worden. Bijvoorbeeld, als iemand dat wil, ter ondersteuning meegaan naar instanties (bijv. de sociale dienst, de rechtbank). Of assistentie bij het invullen van formulieren. Of het helpen met budgetteren. Daarnaast kan een luisterend oor of gesprek om zaken op een rijtje te zetten ook wonderen doen. Schakel deskundige hulp in als het om complexe problematiek gaat en probeer het niet zelf op te lossen.

Het is belangrijk te omschrijven voor welke doelen u hulp geeft. Dat kan gaan om hulp: Gericht op zaken die nodig zijn om volwaardig aan de samenleving te kunnen deelnemen en niet altijd door overheidsregelingen worden vergoed. Denk aan de vaste lasten (huur, energiekosten, verzekeringen), kosten voor het onderwijs en activiteiten van de kinderen (ouderbijdragen, verenigingen, medische kosten (eigen bijdragen), kosten van sociale contacten (vervoer, telefoon, krant, omroepbijdragen), noodzakelijke inboedel (apparatuur, fietsen, stoffering, meubilair)
In bijzondere omstandigheden, waardoor mensen in problemen komen. Denk daarbij aan een ongeluk, echtscheiding, sterfgeval.
Om een hulpverzoek te kunnen beoordelen heeft u een aantal gegevens nodig. U moet het inkomen (regelmatig en incidenteel) van de hulpvrager kennen, de vaste lasten, het bestaan van schulden of van spaargeld etc. Het is van belang dat u een heldere procedure heeft om deze gegevens bij de betrokkene op te vragen en onnodige formaliteiten daarbij vermijdt. Want daar hebben mensen aan de arme kant van de samenleving al meer dan genoeg mee te maken.
Wat vooral van belang is, dat u uw eigen verantwoordelijkheid hierin durft en wilt nemen. Die kan afwijken van advies of hulp die reguliere instellingen reeds geboden hebben.

5. Heb oog voor armoede zowel in uw kerkgemeenschap als daarbuiten.
"Er was niemand onder hen die gebrek leed, want allen die grond of huizen bezaten verkochten hun bezit, gingen met de opbrengt naar de apostelen en legden die aan hun voeten. Daarvan werd uitgedeeld aan een ieder, al naar gelang hij nodig had" (Handelingen 4, 34 - 35). Deze boodschap van de eerste christenen daagt ons uit om ook in onze eigen kerkgemeenschappen oog te hebben voor armoede en te zorgen dat niemand onder ons gebrek lijdt.
Er is echter nog een andere boodschap: wij dienen ook om te zien naar mensen, die op onze weg komen, een naaste te zijn. Jezus wil ons ontmoeten in de hongerige, de dorstige, de vreemdeling, de naakte, de zieke, de gevangene, waarbij de schuldvraag niet aan de orde is (Mattheüs 25).
Naast de verantwoordelijkheid voor mensen in onze eigen gemeenschap blijven er telkens weer mensen op onze weg komen. Dat betekent dat we geen genoegen nemen met een veilige eigen kring. Wij dragen medeverantwoordelijkheid voor rechtvaardige verhoudingen en verdelingen in de samenleving. Daarom kan ons hulpaanbod niet beperkt blijven tot onze kerkgemeenschap.

6. Respecteer en bevorder het besef van eigenwaarde van de hulpvrager
Een belangrijk element van armoede is de aantasting van menselijke waardigheid en maatschappelijke erkenning. Als mensen afhankelijk worden en zijn van regelgeving en formaliteiten, worden behandeld als een geval of nummer, is dat niet goed voor hun zelfrespect. Daarmee wordt men maar al te vaak geconfronteerd en dat werkt diep door. Ook als mensen als zielig, onmondig en als slachtoffer benaderd worden, doet dat de zaak geen goed. En dat gebeurt vaker, alle goede bedoelingen ten spijt, dan we in de gaten hebben. Betutteling en bevoogding werken zelden positief uit.

7. Maak gebruik van bestaande voorzieningen.
Sinds het bestaan van de sociale zekerheid als gezamenlijke verantwoordelijkheid van de samenleving (overheid en sociale partners), is kerkelijke en diaconale hulp aanvullend op bestaande regelingen. Diaconieën bieden met name daar hulp waarin de bestaande regelgeving niet voorziet. Soms moet de deskundigheid van een professionele hulpverlener ingeroepen worden.
Daarom is het van belang dat diaconieën op de hoogte zijn van de mogelijkheden van sociale regelgeving en van het professionele hulpaanbod. Contact hebben met de Sociale Dienst van uw Gemeente is van belang om op de hoogte te zijn van regels en mogelijkheden ter plekke.
Wat betreft de regelgeving zijn naast regelingen die in een inkomen voorzien (Algemene Bijstandswet, Algemene Nabestaanden Wet, Werkelozen Wet, Wet op de Arbeids Ongeschiktheid, Wet Arbeidsongeschiktheid Jonggehandicapten), vooral aanvullende regelingen van belang zoals de Bijzondere Bijstand, de WVG (voorzieningen gehandicapten), de huursubsidie en de kwijtschelding van gemeentelijke heffingen. Deze regelingen voorzien echter niet in alles, zijn niet voor iedereen gelijk en verschillen van plaats tot plaats.
Wat de hulpverlening aan gaat; enerzijds zijn er voorzieningen die de weg wijzen door allerlei regelgeving zoals Sociale Raadslieden, Bureau Rechtshulp en Meldpunten Schuldhulpverlening (via Maatschappelijk Werk). Anderzijds zijn er voorzieningen die zelf hulp verlenen zoals het Maatschappelijk Werk. Naast gemeentelijke voorzieningen zijn er ook tal van organisaties en fondsen die ondersteuning kunnen bieden.
Van belang is vooral, dat u uw eigen verantwoordelijkheid neemt in de hulp die verstrekt wordt. D.w.z. dat het voor kan komen, dat u hulp verstrekt die verder gaat dan die door de reguliere instellingen geboden wordt of zelfs niet gegeven wordt.

8. Zorg dat doorverwijzen geen afwijzen wordt
Doorverwijzen naar deskundige professionals kan nodig zijn als er sprake is van complexe problematiek. Maar soms is er sprake van lange wachttijden. En soms blijkt na lang wachten, dat men geen hulp kan krijgen.
Als u iemand begeleidt, kunt u ter ondersteuning meegaan naar instanties (b.v. de Sociale Dienst). U kunt ook helpen met het invullen van formulieren.
Om door te kunnen verwijzen is het hebben van een sociale kaart of adressenlijst onontbeerlijk. Hierop staan per onderwerp namen en adressen van instanties die hierbij hulp kunnen bieden. Een Gelders exemplaar is bijvoorbeeld verkrijgbaar bij het Protestants Dienstencentrum en deze dient u zelf aan te vullen voor de lokale situatie o.a. met behulp van een gemeentegids.
Zorg dat u op de hoogte bent van de instelling waarnaar u verwijst. Is de hulp bijv. gratis, zijn er wachtlijsten. Verwijs zo mogelijk naar een persoon (vraag als je belt altijd naar een naam). Schep geen verwachtingen die u niet kunt waarmaken. Verstrek geen informatie en verwijs nooit zonder toestemming van de betrokkene.

9. Registreer anoniem, waarborg privacy en protesteer zonodig.
Het is een goede zaak als diaconieën een anonieme registratie bijhouden van de hulpvragen en de hulp die al of niet gegeven is. Dat is op de eerste plaats zinvol voor de diaconie zelf om een beter inzicht te krijgen met welke problemen men bij de diaconie aanklopt en waar criteria van diaconale hulp moeten worden aangescherpt. Op de tweede plaats kunt u zicht krijgen op 'gaten' in de regelgeving en dit zo mogelijk aankaarten bij de betrokken instanties.

De registratie dient absoluut anoniem te gebeuren uit bescherming van de privacy van betrokkenen en ter wille van de vertrouwensrelatie die is opgebouwd tussen diaconie en betrokkene.

10. Stel in uw kerkgemeenschap de verdeling tussen arm en rijk aan de orde.
Het lenigen van noden is belangrijk, maar het aan de orde stellen van de toenemende kloof tussen arm en rijk in de kerkgemeenschap is zeker net zo belangrijk. Het is niet alleen een probleem van bepaalde mensen, maar het is een zaak van rechtvaardigheid en solidariteit die de hele samenleving aangaat. Het gesprek hierover bevordert de bewustwording rond de armoedeproblematiek.
Er zijn verschillende manieren ontwikkeld om, ook in de kerken, herverdeling bespreekbaar te maken en te oefenen.

- gemeenteavond over armoede, de tweedeling tussen arm en rijk met een soberheidsmaaltijd
- catechese waarbij de armoedeproblematiek aan de orde wordt gesteld
- bezinning voor de kerkenraad
- het spelen van het budgetspel
- themagesprek over 'arm en rijk in de Bijbel',
- gespreksgroepen over de situatie van boeren en tuinders, bijstandsmoeders etc.

Behalve bewustwording zijn er ook projecten denkbaar waar concrete handelingsperspectieven voor de gemeenteleden zelf worden geboden:

- vakantiegeldfonds waar gemeenteleden een bepaald deel van hun vakantiegeld doneren waar mensen met een krappe beurs van op vakantie kunnen.
- de financiering, organisatie en het beheer van een stacaravan voor vakantieweken voor mensen met een minimuminkomen

In het kort

1. Diaconale hulp is hulp onder protest
2. Geef duidelijk aan onder welke omstandigheden er hulp geboden wordt
3. Waar zitten de mensen die te lijden hebben onder armoede?
4. Signaleer armoede in uw omgeving.
5. Heb oog voor armoede zowel in uw kerkgemeenschap als daarbuiten.
6. Respecteer en bevorder het besef van eigenwaarde van de hulpvrager.
7. Maak gebruik van bestaande voorzieningen.
8. Zorg dat doorverwijzen geen afwijzen wordt
9. Registreer anoniem, waarborg de privacy en protesteer zonodig.
10. Stel in uw kerkgemeenschap de verdeling tussen arm en rijk aan de orde

Bron: folder KIOSK
"Omgaan met hulpvragen", 'Tien geboden' voor diaconieën en provinciale caritas instellingen.
Voor verdere vragen en/of begeleiding kunnen diakenen en andere gemeenteleden altijd een beroep doen op het Protestants Dienstencentrum (PDC) in hun regio. Kijk voor meer informatie op www.pkn.nl of www.luisterenddienen.nl.